

מפלת סנחריב בשערי ירושלים בשנת 701 לפנה"ס

מחבר: פרופ' אברהם גרוסמן

מעובד מתוך המאמר 'נבואות לדורות כבבואה למציאות ההיסטורית',
בספר 'מוסר מלחמה וכיבוש', בעריכת י"צ רימון, הוצאת תבונות תש"ס

שני מאמרים התפרסמו על מפלת סנחריב: האחד בשנת תש"ם על ידי חוקר פני בשם פרפולה,^[1] והשני בשנת תשמ"ה על ידי פרופ' חיים תדמור,^[2] ושניהם נתנו את ההבנה ההיסטורית השלמה לאירוע הגדול, מפלת סנחריב בשערי ירושלים בשנת 701 לפנה"ס.

לפני שסנחריב עלה עד ירושלים, היכו האשורים תוך דור אחד את כל המדינות באזור. בשנת 743 לפנה"ס כבש תגלת-פלאסר את אררט ואת המעצמות הצפוניות החזקות. עשר שנים מאוחר יותר, בשנת 733, כבש גם את ארם. בשנת 722 הוא עלה על שומרון, והגלה את עשרת השבטים שלנו. בשנת 712, הוא כבש את הפלשתים.

בשנת 701 הוא כבש את צידון, ועלה על יהודה, כשבדרכו הכה ארבעים ושש ערים. כך הוא מספר באנאלים שלו, וחפירות ארכיאולוגיות מאשרות את עצמת המכה. באותה שנה העלה הקב"ה את המצרים לארץ ישראל במגמה לסייע ליהודה, וצפונית לאשדוד, באלתקה, נערך הקרב הגדול. המצרים נפלו, ויהודה חרבה. נותרה רק ציון כסוכה בכרם: "ארצכם שממה, עריכם שרפות אש... ונותרה בת ציון כסוכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה" (ישעיהו א', ז-ח). למעלה מתשעים אחוז מתושבי יהודה כלו: "ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער" (שם ו', יג). מי האמין, שלאחר שכל העולם הוכה ויהודה בתוכם, רק ירושלים תינצל:

ויצא מלאך ה', ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף,
וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. ויסע וילך וישב סנחריב מלך
אשור וישב בנינוה, (ישעיהו ל"ז, לו-לז).

חז"ל אומרים, שביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, ואת סנחריב גוג ומגוג (סנהדרין צד ע"א). דברים אלה מובנים לאור העובדות ההיסטוריות. אין אנו שמים לב, עד כמה דברי חז"ל משקפים את המציאות הנוראה של אותם ימים. במאמרו (לעיל, הערה 2) כותב תדמור: "ברור היה לקדמונים, כפי שברור לנו, שבעטיו של אירוע זה, שכמעט אין לו אח ורע בתולדות היחסים שבין אשור

לבין הממלכות המשועבדות לה, ניצלה יהודה מפני גורל אחותה, ממלכת ישראל, ומי יודע מה היו פני ההיסטוריה, אילו גלו בני יהודה ונטמעו באשור, כדרך שנטמעו בה בני עשרת השבטים".

עד לפני עשר שנים לא התייחס עולם המדע לדברים אלו במלוא הרצינות, שהרי בתעודה שהשאיר סנחריב על מלחמה זו, הוא מתפאר שהוא הכה את יהודה, ואת חזקיהו הוא השאיר סגור בתוך ירושלים כציפור בתוך כלוב: ואשר לחזקיהו איש יהודה, על ארבעים ושש עריו הבצורות ערי חומה ועל הערים הקטנות לאין מספר סביבותיהן שמתו מצור, ולכדתי אותן בעזרת סוללות כבושות מעפר, בכרים מוגשים לחומה, בהסתערות חיל רגלים, בחתירה מתחת לחומה, בפרצים בחומה, ובגרזני פריצה הוצאתי לי משם כשלל מאתיים אלף ומאה וחמישים נפש קטן וגדול איש ואישה, סוסים, פרדים, חמורים, גמלים, בקר וצאן עד אין מספר. ואילו אותו (את חזקיהו) כלאתי בירושלים עיר מלכותו כציפור בכלוב, חסמתי אותו במשלטים, ואת היציאה משער עירו מנעתי ממנו.^[3]

ולעומת זאת בתנ"ך מסופר (ישעיהו ל"ז, לו-לט, ותיאור דומה במל"ב י"ט, לה-לז):

ויצא מלאך ה', ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה. ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב, והמה נמלטו ארץ אררט וימלוך אסר-חדן בנו תחתיו.

לפי תיאור זה שב סנחריב לארצו, ושם הרגו אותו שני בניו. על פי התיאורים המופיעים בתעודות האשוריות, הוא חי עוד עשרים שנה, עד 681 לפנה"ס. בשנת 689 הוא כבש את העיר בבל והחריב אותה, ולכן ניתנה עדיפות לגרסה של סנחריב ולא לזאת המובאת במקרא. ואכן, ברבים מספרי ההיסטוריה שנכתבו על התקופה, כמעט ולא ניתן משקל לתיאור שבמקרא.

והנה בשנת 1980 פרסם פרפולה תעודה על אירוע זה (הערה 1), שנכתבה על ידי סופר מחצרו של סנחריב. בתעודה מתוארת הריגתו של סנחריב על ידי בניו. אמנם דבר זה אירע עשרים שנה מאוחר יותר, אך גם בתנ"ך לא כתוב שהוא נהרג מיד. אחד מאנשי החצר גילה את הקשר של שני הבנים, והחליט להודיע על כך למלך. הוא נתקל בבעיה, כי הוא לא התקבל אצל סנחריב. המלכים הרגישו עצמם כבני אלים, ואסור היה לאנשים פשוטים לראותם, כפי שמתואר במגילת אסתר, שרק אנשים מיוחדים היו "רואי פני המלך" (אסתר א', יד). הוא פנה אל אחד ממקורבי המלך, ואמר לו, שמנסים למרוד במלך. הוא הפציר בו שייתן לו להופיע אישית לפני המלך, אולם אותו מקורב נמנה גם הוא עם הקושרים. הוא הביאו לפני אדרמלך בן סנחריב, כיסו את פניו בשק (אסור לו לראות פני המלך, אלא רק לדבר אליו). איש החצר השתחוה למלך, ואמר לו: "בניך עומדים להורגך". לאחר שגמר למסור את הודעתו, הסירו את השק מעל פניו, והוא גילה לתדהמתו, שהוא עמד מול אדרמלך, וזה הוציאו

להורג. כך גילה עולם המדע, שאכן המסורת שלנו היא הנכונה, וגם אלה שהטילו ספק בתיאור המקראי נאלצו להודות באמיתותו.

בשנת תשמ"ה פרסם פרופ' תדמור מאמר (הערה 2), בו הוא מראה שדברי סנחריב אודות ניצחוננו על חזקיהו אינם נכונים. לתעודות של מלכי אשור בהן הם סיפרו על ניצחונותיהם, היה נוסח קבוע. בכל תעודה נכללו ארבעה יסודות, שכתב המלך המתפאר: כבשתי את מקום פלוני (כולל את עיר הבירה), פגעת במלך, מיניתי במקומו את פלוני לווסל שלי והטלתי מסים כבדים: "ארבעה מרכיבים אלה הם יסודות קבועים, שכמעט אי אפשר בלעדיהם בתיאור מלחמה באויב המורד" (שם, עמ' 72). תעודה אחת בלבד יוצאת שונה מכל התעודות הרבות הללו: התעודה של סנחריב על הקרב בירושלים בשנת 701. בתעודה זו לא מופיע כיבוש ירושלים, לא מופיעה הגליית חזקיהו, אין ווסל, ורק כיבוש יהודה מופיע. חייבים לומר, שדברים אלה של סנחריב הם הודאה מלאה בכישלון. תדמור כותב: "מרבית המלומדים המטפלים בפרשה זו - עיסוקם בחקר המקרא, והם מתמקדים בחומר המקראי. מכיוון שכך, לא הושם לב, שהחומר האשורי (ביחס למלחמת סנחריב) חריג מבחינה היסטוריוגרפית... מבחינה היסטורית, עצם האירוע יוצא דופן בתולדות האימפריה האשורית" (שם, עמ' 68). מכתב נוסף שכתב סנחריב על מלחמה זו איננו נכון, ואין הוא אלא "פיצוי ספרותי על המציאות שלא תאמה את הדגם הקנוני... חזקיהו לא נלכד, ירושלים לא נכבשה, ויהודה לא סופחה לאשור" (שם, עמ' 77). כללו של דבר, לא זו בלבד שהכתובות של סנחריב אינן סותרות את המסופר במקרא, בעקיפין יש בהן אישור לו.

ההיסטוריון היווני הרודוטוס שחי במאה החמישית לפני הספירה, כ- 250 שנה אחרי האירוע, מספר, שהוא שמע במצרים, כי עכברושים אכלו את כלי המלחמה של חיל סנחריב במלחמתם במצרים. ותדמור מסכם (שם, עמ' 80): "אפשר מאד, שהסיפור על מפלת סנחריב ובריחת חילו הגיע להרודוטוס בשעה שעבר במצרים או בפלשת. ואם כך, הרי הוא מעין פתרון קדום של חידה שלא נמצא לה הסבר". בן-סירא (המאה השלישית לפנה"ס) מספר על מלחמה זו: "וישמע בקול תפילתם, ויושיעם ביד ישעיהו, ויך במחנה אשור ויהומם במגפה" (מהד' סגל, פרק מח, עמ' שלג).

יוסף בן מתתיהו מזכיר את דבריו של הרודוטוס היווני, על המון עכברים שכרסמו את הקשתות ואת כלי המלחמה האחרים של האשורים. על המפלה בירושלים הוא מספר: "וכשחזר סנחריב ממלחמת מצרים ירושלימה, מצא שם את החיל שהופקד ביד רבשקה, שרוי בסכנת מגפה. כי אלוהים שילח בצבאו מחלה, שדמתה למגפה, ובלילה הראשון של המצור מתו מאה ושמונים וחמישה אלף איש על שרי הצבא ושרי הגדוד שלהם. האסון הזה הפיל עליו פחד ואימה נוראה, ובהיותו חרד לצבא כולו, ברח עם חילו הנוטר אל ממלכתו, הקרויה ממלכת ניונה" (קדמוניות היהודים, ספר עשירי, מהד' שליט, כרך ב, עמ' 345).

שלוחים רבים לו למקום, ואין אנו יודעים מי היה אותו שליח עליו נאמר: "ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף" (ישעיהו ל"ז, לו). גם

מי שלא מוכן לקבל את מה שאנו כולנו קיבלנו מקדמת דנא על מפלת סנחריב ונסיגתו מירושלים, כמבואר במקרא, נאלץ עתה, בעקבות פרסומיהם של פרפולה ושל תדמור, שני מומחים בעלי שם עולמי לגבי המזרח הקדמון, להודות בהצלה הפלאית של ירושלים: "מכל ערי הבירה בקרב הממלכות שמרדו באשור, ירושלים לבדה שרדה מחורבן" (תדמור, שם, עמ' 80).

ההצלה הפלאית של ירושלים השאירה רושם כביר על בני אותו הדור, יהודים ונכרים גם יחד. בספר דברי הימים מסופר על הרושם שעשה האירוע אפילו בבבל הרחוקה: "וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ" (דה"ב ל"ב, ב, לא). בסדר עולם רבה אומרים חז"ל, שלאחר ההצלה הכבירה במפלת סנחריב, שחרר חזקיהו את השבויים המצריים, שסנחריב לקח בשבי זמן קצר קודם לכן. הם שבו למצרים ופרסמו את הנס. ומוסיפים חז"ל, שאז בנו מזבח לה' בערים מצריות, בבחינת "שמעו עמים ירגזון, חיל אחז ישבי פלשת" (שמות ט"ו, יד): "לאחר מפלתו של סנחריב [כך!] עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסים שבאו עמו בקולרון, וקיבלו עליהם מלכות שמים" (סדר עולם רבה, מהד' רטנר, פרק כג, עמ' 104). הייתה זו בבואה, מיניאטורה, של ימות המשיח.

למעשה, מסופרים הדברים גם בפרק י"ט בישעיהו, שם מתואר מה שקרה במצרים מיד לאחר הנס הגדול:

ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען
ונשבעות לה' צבאות, עיר ההרס יאמר לאחת. ביום ההוא יהיה
מזבח לה' בתוך ארץ מצרים, ומצבה אצל גבולה לה'... ונודע ה'
למצרים, וידעו מצרים את ה' ביום ההוא, ועבדו זבח ומנחה ונדרו
נדר לה' ושלמו. ונגף ה' את מצרים נגף ורפוא... (פס' יח-כב).

גם בנבואה האחרונה של ישעיהו, בפרק ס"ו, חוזר מוטיב חשוב זה. למעשה, אי אפשר להבין את ספר ישעיהו, מבלי לרדת לעומק המפלה של סנחריב. בתיאור מפלת האויבים שעלו על ירושלים והניצחון לעתיד לבוא אומר ישעיהו:

ושמתי בהם אות, ושלחתי מהם פליטים אל הגויים, תרשיש, פול
ולוד, משכי קשת תובל ויון, האיים הרחוקים אשר לא שמעו את
שמעי ולא ראו את כבודי, והגידו את כבודי בגויים. (ישעיהו ס"ו, יט).

על פי דגם המפלה שהייתה לסנחריב, מתוארת הגאולה לעתיד לבוא. גם את מפלת בבל בשנת 539 על ידי כורש כרך ישעיהו עם מפלת סנחריב, ובסוף תיאור אותה מפלה אומר הנביא: "וזאת היד הנטויה על כל הגוים" (י"ד, כו). אלה שהביאו את ישעיהו כאנטייתזה ליהושע, בחרו את השלב האחרון בתיאור הגאולה, אבל, ישעיהו מתאר גם את השלב שלפניו. הנביא מתאר מספר שלבים בגאולה האחרונה, והראשון שבהם הוא ניצחון על האויבים:

ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה...

ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (ישעיהו י"א, א, יד).

אם ירושלים היא הראש, אזי מבחינה גאוגרפית, הפלשתים הם הכתף. כלומר,

הם יעברו מן ההרים אל השפלה, ויכו את הפלשתים. ואחר כך: "יבזו את בני קדם, אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם" (פס' יד). גם בהמשך הספר (ס"ג, א-ג) מוצאים אנו תיאור דומה:

מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה, זה הדור בלבשוו צעה ברב כחו, אני מדבר בצדקה רב להושיע. מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי, ואדרכם באפי **וארמסם בחמתי**, ויז נצחם על בגדי.

ביטוי דומה מופיע גם ביהושע: "שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה" (יהושע י', כד). ושוב בישעיהו: "ואדרכם באפי **וארמסם בחמתי** ויז נצחם על בגדי... כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה" (ישעיהו ס"ג, ג).

לאחר הניצחון מופיע השלב הבא: "ושנת גאולי באה" (שם). גם בישעיהו (י"א, ט) לאחר המכה הצבאית, נאמר: "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". תפיסה עקרונית זאת חוזרת במקומות שונים בתנ"ך. כך למשל בתהילים מ"ז, בתיאור המלכתו של הקב"ה על כל העמים לעתיד לבוא: "ידבר עמים תחתינו ולאָמים תחת רגלינו. יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה... נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם". כל הנבואות הן חלקים מעוגה אחת שלמה. כדי לדעת מהו רצונו של הקב"ה, יש לצרף את כל פלחי העוגה יחדיו, שכן כל 'פלח' נכתב לפי המציאות ההיסטורית בדורו של הנביא ולפי צורכי אותו הדור.

לסיכום, אי אפשר להבין את ספר ישעיהו, מבלי לרדת לעומק הנס הכביר, שאירע באותה שנה במפלת סנחריב. 'פרסומי ניסא' היה גדול עד כדי כך, שעוד באותו דור, במצרים ובבבל, היו אנשים שצירפו את אלוהי ישראל לעבודתם הדתית. חמש ערים במצרים משתחוות לה', ובנות שם מזבח. שולחים מבבל שליחים לשאול על הפלא שאירע.

מה יותר טבעי, שדווקא ישעיהו יקבל מן הקב"ה את הנבואה האומרת, שלעתיד לבוא, כשכול באי עולם יכירו במלכות שדי, לאחר הניצחונות עליהם, אז "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". אין זה בשל תפיסה שונה של ישעיהו, כפי שראינו בפסוקים שהובאו קודם: "ויז נצחם על בגדי", וכיוצא באלו, אלא משום שהייתה זו הנבואה המתבקשת בתקופה זו בעקבות האירועים שאירעו.

כמו כן רוצה הנביא ללמד את העם, שלמרות מפלת האויבים והריגתם, צריך יחסנו אל אומות העולם להתבסס על מסר עקרוני זה, שהרי בפוטנציאל טמון בהם גרעין חיובי: "ברוך עמי מצרים, ומעשה ידי אשור" (ישעיהו י"ט, כה).

[1] S. Parpola, 'The Murderer of Sennacherib', in: B. Alster (ed.), *Death in Mesopotamia* (Rencontre Assyriologique Internationale, 26 = *Mesopotamia*, 8), Copenhagen 1980, pp. 171-182.

[2] ח' תדמור, 'מלחמת סנחריב ביהודה: בחינות היסטוריוגרפיות והיסטוריות', **ציון** נ, תשמ"ה, עמ' 65-80.

[3] **ציון** נ (עיין הערה 2), עמ' 74.